

Український Млинологічний журнал

історія, етнографія, культура
науковий ілюстрований журнал

КОЗАЦЬКІ ЗЕМЛІ УКРАЇНИ
ПРИВАТНИЙ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНИЙ МУЗЕЙ

УДК 725.4(477.46)

Силка Оксана, к.і.н.,

Синявська Лариса, к.і.н.,

Черкаський національний університет
м. Черкаси

МЛИН У ГЕРБОВІЙ СИМВОЛІЦІ

Символізм млина, як уособлення віковичних традиційних занять населення, розвитку інженерної думки свого часу знайшов відображення у гербовій символіці. Автори наводять виявлені герби із млиновою символікою на просторі України, Російської федерації та Казахстану.

Знайомство з новою країною чи регіоном можна розпочати різними шляхами. Наприклад, із вивчення змісту гербів. Він ніколи не буває випадковим: герби, ці давні культові символи, можуть багато розповісти про країну, регіон, знаками яких вони є.

Геральдика або гербознавство (від пізньолат. – heraldus, нім. – heraldik, від herold – герольд) – галузь спеціальних дисциплін історичного циклу.

Геральдика виникла зі звичаю перед початком лицарського турніру знайомити із зображенням гербів його учасників. Герольд (глашатий) – своєрідний управитель лицарськими турнірами – оголошував про всіх, хто з'явився на змагання, описуючи при цьому зовнішні прикмети учасників, зокрема, зображення на їхніх щитах. Саме герольди були першими офіційними особами, що тлумачили фігури на лицарських щитах. Завдяки їм виробились правила складання гербів, які, зрештою, стали загальноприйнятими для всіх і яких неухильно дотримувались.

Конкретним об'єктом дослідження геральдики є герб який відповідає світоглядним, історичним, пануючим політичним і моральним принципам епохи, слугує постійним знаком вирізнення особи, роду, товариства, установи, області, міста, держави. У відповідності до цього віддавна склалося кілька типів гербів: особові, родові, цехові (гільдій, братств), орденські (духовно-лицарських орденів), конфесійні, міські (муніципальні), територіальні (земельні) і державні, їхнім вивченням займаються відповідні галузі.

Впродовж століть герби становили та й продовжують становити частку європейської культури, закарбувавши елементи світогляду, мистецтва, науки. Бібліографія світової геральдики нараховує десятки тисяч книг, у яких описано і змальовано сотні тисяч особистих, родових, державних, земельних та міських знаків. Найдавніший з нині відомих гербовників укладений у Цюріху у 1320 р. Вже на середину XIX ст. перелік окремих видань з геральдики становив 5000 назв.

Геральдика сьогодні – не тільки наука, яка досліджує процеси герботворення в історичній ретроспективі, а й задовольняє потреби сьогодення. Українська геральдика увібрала в себе традиції племен, народів і держав, що існували на наших землях ще до утворення Київської Русі, згодом засвоїла культуру станових взаємин та шляхетського етикету європейського зразка; охопивши різні суспільні верстви. Геральдичне древо України поєднало розлоге віття шляхетської та церковної, цехової та міської, земельної та державної геральдики; національне обличчя української геральдики виразно окреслила і козацька доба, що слугувала не тільки джерелом формування національного (державного) герба, а й справила потужні емблематичні впливи на усі, без винятку, її складові. Хронологічно найпершим джерелом української геральдики є польські та литовські середньовічні гербовники.

Вивчення гербових емблем на науковому ґрунті розпочинається з середини XIX ст. У XX ст. дослідники української геральдики зосередили свою увагу

здебільшого на державному, шляхетських, останнім часом – міських гербах. За роки незалежності вітчизняна геральдика здобула нового рівня. У 1990 р. у Львові створено Українське геральдичне товариство (УГТТ), що має своє періодичне видання “Знак”. В Інституті історії України НАНУ існує відділ спеціальних історичних дисциплін, фахівці-вчені якого займаються розробкою питань української геральдики. На жаль, в сучасній історіографії нам не вдалося знайти спеціального дослідження, яке б аналізувало зображення “млина” чи його частин у гербовій символіці.

Зважаючи на це, метою представленого матеріалу є загальне (можливо вперше) ознайомлення з “млином” – як одним із зображень герба. Автори не ставили перед собою завдання всебічного та вичерпного дослідження вказаного питання; сподіваючись на конструктивні відгуки небайдужих, плануємо продовжити тему у наступних публікаціях.

Господарство багатьох країн та регіонів, особливо сільське, дістало своє відображення у державній символіці. Подекуди конкретні образи дуже влучно “розповідають” про господарську спеціалізацію тієї чи іншої країни, регіону. Для деяких народів поширеними і типовими зображеннями у гербах були знаки власності, якими вони первісно користувалися у побуті. За доби середньовіччя млини стали джерелом значних прибутків. Селяни і міське населення змушені були молоти зерно тільки на панських млинах, інакше накладався штраф. Та й донедавна вони становили невід'ємну частку сільського краєвиду. Загальноприйнятим є твердження, що герб, на якому зображений млин (вітряк, водяний млин, колесо), свідчить про те, що регіон нерозривно пов'язаний з хліборобством.

Пропонуємо кілька варіантів гербів, які представляють регіони України, Росії, Білорусії та Казахстану. З метою розширення наукового поля дослідження, вважаємо за потрібне показати зразки одного особового герба та два проекти сучасних гербів, в яких використана символіка “млина”.

УКРАЇНА ВОЛИНЬСЬКА ОБЛАСТЬ Селище міського типу Іваничів

Герб затверджений рішенням сесії селищної ради за №6/2 від 2 жовтня 1995 р. У червоному полі золотий млин і срібний з хрестом місяць над ним. Щит обрамований декоративним картушем.

Місяць із хрестом – герб Повня – був знаком волинської шляхетської родини Іваницьких, які володіли поселенням ще у XVI ст. та сприяли його розвитку. Вітряк указує на поширений давніше мірошницький промисел.

Джерело:

<http://heraldry.com.ua/index.php3?lang=U&id=192>

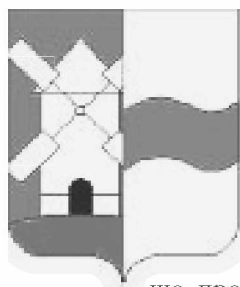
Іваничівський район

Вітряк, як центральний елемент Герба району, запозичений з родинного герба Іваницького – засновника Іванич, що тепер є адміністративним центром району. Крила вітряка повернуті таким чином, що одночасно мають вигляд хреста Волинської землі. Земля Іваничівська багата козацькими традиціями у минулому, козацький рух набрав широкого розвитку в районні у останні роки, тому шаблі є елементом відображення цих традицій – давнини і сучасності. Вони ж утворюють пагорб, на якому стоїть головний елемент Герба – вітряк. Крім того козацькі шаблі над снопом пшениці символізують постійну готовність захистити мирний труд хліборобів, які складають основу населення району. Сніп пшениці є узагальненим символом аграрного статусу Іваничівщини. Щит герба з трьома виступами угорі вибраний таким чином, щоб в його форму вписувався державний Герб України – Тризуб.

Джерело: <http://ivaadm.gov.ua/?tab=region>

ДОНЕЦЬКА ОБЛАСТЬ село Веселе, Великоново-сілківський район

Герб затверджений 21 серпня 1999 р. Щит розтягтий; в першій частині – в лазуровому полі на зеленій землі срібний вітряк з лопатями того ж кольору і чорними дверима. У другій – лазурова ріка, що протікає в пояс в лазуровому полі.

Автор – О. Киричок.

Походження села пов'язане зі старим вітряком, який дав поштовх розвитку сільськогосподарського виробництва у Веселому, і яке й до сьогодні залишається основним видом діяльності місцевих жителів.

Лазурова стрічка означає ріку Каратиш, на якій розташоване село.

Джерело: <http://heraldry.com.ua>

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ Селище Калита

Сучасний герб. В лазуровому полі на золотій базі золотий вітряк. Щит облямований декоративним картушем і увінчаний червоною міською короною.

Селище розташоване на вітряному підвищенні, зручному для побудови вітряків, а тому тут здавна процвітало мірошництво. Старожили розповідають, що іще на початку ХХ ст. тут діяло понад 60 вітряків.

Джерело: <http://heraldry.com.ua>

КИРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ село Каніж, Новомиргородський район

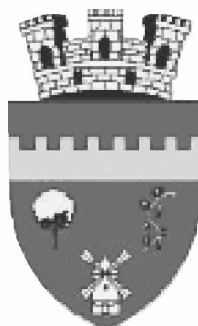

28 лютого 1997 р. рішенням 5 сесія Канізької селищної ради затвердила сучасний Герб: в чорному полі на зеленому горбі срібний вітряк. Глава перетята хвилясто на червоне (з трьома зеленими деревами у вигинах) поле і зелене з трьома паростками. Щит обра-

мований декоративним картушем. Головна фігура – млин характеризує степову місцевість. Чорний колір – трагічні часи в історії села. Червоний колір – символ мужності та героїзму жителів села. Зелений свідчить про родючість землі. Три дерева означають старовинну назву – Три Байраки. Щит обрамований декоративним картушем і увінчаний сільською короною. Автори – А. Авдеев, М. Каніковська, В. Каніковський.

Джерело: <http://heraldry.com.ua/index.php3?lang=U&id=454>

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ місто Болград

Герб румунського періоду затверджений 1932 р. В червоному полі – срібний вітряк, справа від якого срібне дерево, а зліва – срібне гроно винограду. Над вітряком золотий зубчатий пояс. Щит увінчаний срібною міською короною з трьома вежами.

Джерело: <http://heraldry.com.ua>

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ село Дядьковичі, Рівненський район

Герб затверджений сільською радою 18 травня 2001р. У зеленому полі золотий вітряк з чотирма крильми на чорній основі. Щит обрамований декоративним картушем та увінчаний сільською короною. Автори – Ю.Терлецький і В.Власюк.

Символи вказують на сільське господарство як основний вид заняття місцевих мешканців. Одна з ділянок орних ґрунтів ще й досі називається „Коло вітряка” – висота біля піщаного кар'єру, де в минулому стояв вітряк.

Джерело: <http://heraldry.com.ua>

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ місто Білопілля

Герб затверджений 21 травня 2004 р. рішенням XVII сесії міської ради XXIV скликання. У золотому полі три червоні водяні млини, два над одним. Щит обрамований декоративним картушем і увінчаний срібною міською короною з трьома вежами. Автор – Ю.Зарко.

Герб створений на основі давнього символу міста (1781р.), у якому млини вказували на розвиток млинарства – на той час у Білопіллі вже було 26 водяних млинів і 46 вітряків.

Джерело: <http://heraldry.com.ua>

місто Білопілля

Герб затверджений 21 вересня 1781 р.

Опис: У верхній частині щита герб Харківський. У нижній – три водяні млини у золотому полі.

Джерело: <http://geraldika.ru/symbols/13222>

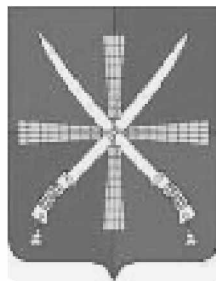

РОСІЙСЬКА ФЕДЕРАЦІЯ БІЛГОРОДСЬКА ОБЛАСТЬ Краснояржський район

Герб Краснояржського району: у лазуровому полі над срібним хвилястим горизонтом златий вітряк на золотому пагорбі з червеною основою, який супроводжений з боків золотим листям дубу з жолу-

дями. У вільній частині – Герб Білгородської області.

Джерело: <http://geraldika.ru/symbols/3398>

РОСТОВСЬКА ОБЛАСТЬ Кагальницький район

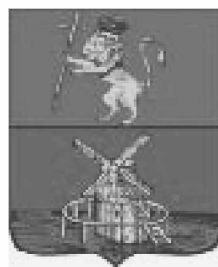
Герб Кагальницького району Ростовської області.

Дата затвердження: 29.08.2003 р.

Опис: На полі (розбите на чотири частини, на червень та зелень) золоті чотирьохкінечні крила млина у хрест поверх двох срібних шашок навхрест.

Зображення млина та зелений колір свідчать про основні галузі господарства району – землеробство та тваринництво.

Джерело: <http://geraldika.ru>

ВОЛОДИМИРСЬКА ОБЛАСТЬ Меленки

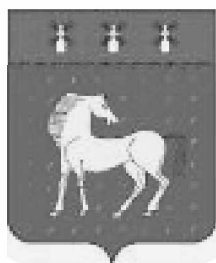
Герб міста Меленки (1781 р.)

Дата затвердження: 19.08.1781 р.

Опис: На блакитному полі златий вітряк.

Джерело:

<http://geraldika.ru/symbols/2967>

РЕСПУБЛІКА БАШКОРТОСТАН Давлеканівський район

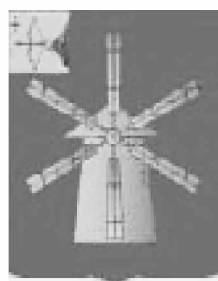
Герб затверджений 13.07.2006 р.

Опис: складається з двох смуг: верхньої червоного кольору (відокремлена хвилястими елементами), на якій три вітряка білого кольору з крилами зеленого кольору в ряд. У нижньому зеленому полі – срібний кінь (стоїть і обернувся в бік).

Обґрунтування: історія міста Давлеканово та однойменного району тісним чином пов'язана з розвитком землеробства та борошномельної промисловості.

Особливу роль відіграли в історії району першу круп'яні млини, побудовані у 1906 – 1915 рр.

Джерело: <http://geraldika.ru/symbols/19139>

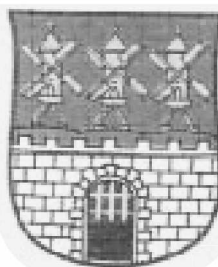
КІРОВСЬКА ОБЛАСТЬ Котельницький район

Герб Котельницького району було затверджено 16.07.1998 р.

Опис: Герб являє собою зелений геральдичний щит, на якому зображений шестикрилий вітряк, які були характерними для даного району і є символом селянської працездатності.

У верхньому куті щита, зліва від глядача, у чотирьохкутному просторі відтворена символіка герба Кіровської області.

Джерело: <http://geraldika.ru>

КАЛІНІГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ Місто Добровольськ

Герб міста Добровольськ.

Опис: Щит поділений. У верхньому червоному полі три золоті вітряки. У нижньому смарагдовому полі срібна стіна фортеці з зубцями та чорними швами. У стіні брама з напіввіднятою решіткою.

Джерело: <http://geraldika.ru/>

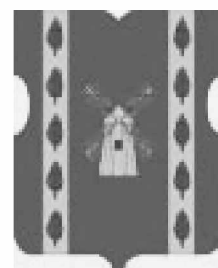
РЕСПУБЛІКА ТАТАРСТАН Смт. Камські Поляни

Герб селища прийнятий 01.03.2007 р.

Опис: У лазуровому полі златий дерев'яний млин з чотирма крилами, основа млина – складені валуни з двостворчатими дверима.

Млин є символом плодороддя, вдачі, наполегливості, праці. Окрім того, млин у цьому гербі – образ насиченої історичної спадщини поселення.

Джерело: <http://geraldika.ru/symbols/18044>

МОСКВА Муніципальне об'єднання Бірюльово-Східне

Герб Бірюльово-східне.

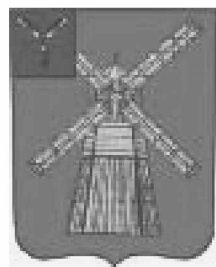
Дата затвердження: 13.05.2004.

Опис: На зеленому щиті московської форми золотий млин, який супроводжується з обох сторін золотими, вузькими стовпами, кожен з яких прикрашений п'ятьма

зеленими листками, які розташовані вертикально.

Млин вказує на головну сучасну особливість району – один з найбільших в місті московський комбінат хлібопродуктів. Листя та зелене поле вказують на єдиний у Москві самостійний дендропарк. Стовпи характеризують планування дендропарку як регулярне.

Джерело: <http://geraldika.ru>

САРАТОВСЬКА ОБЛАСТЬ Пітерський район

Герб Пітерського району Саратовської області. Дата затвердження: 24.02.2000 р.

Опис: У Гербі об'єданого муніципального об'єднання Пітерського району зображений дерев'яний вітряк з чотирма крилами. Здавна цей район виділявся вели-

кою кількістю вітряків, які свідчили про розвиток борошномельного виробництва на цій території. У вільній частині – герб Саратовської області (на лазуровому полі три срібні стерляді, які викладені у виллоподібний хрест).

Джерело: <http://geraldika.ru/symbols/1102>

ТЮМЕНСЬКА ОБЛАСТЬ
місто Заводоуковськ

Герб міста Заводоуковськ.

Опис: У лазуровому полі срібне млинове колесо, яке пронизане двома золотими стрілами навхрест. Зверху над колесом алхімічний знак aqua vita останнього металу у вигляді тризуба з хрестовиною рукояткою, на кінцях якої та між ними розміщені кільця. Щит увінчаний короною встановленого зразка.

Млинове колесо символізує врожайність зернових та їхню переробку.

Джерело: <http://geraldika.ru/symbols/14968>

місто Ялуторовськ

Герб міста затверджений 17.03.1785 р.

Опис: У верхній частині щита герб Тобольський, внизу у синьому полі срібне млинарне колесо, як ознака наявності значної кількості вітряків.

Джерело: <http://geraldika.ru>

БІЛОРУСЬ
Вітебська область,
селище Ветрино

Герб селище Ветрино. Дата затвердження: 09.02.2004 р. Указом Президента Республіки Білорусь.

Опис: Зображення у блакитному полі іспанського щита золотого вітряка.

Джерело: <http://geraldika.ru>

КАЗАХСТАН
місто Кустанай

Герб міста Кустанай. Дата затвердження: 1979 р. Автор герба: В. М. Тросиненко.

Опис: Герб міста являє собою зображення щита зі зрізаними кутами у верхній частині, увігнутими боковими сторонами та загостреною нижньою частиною. На двокольоровому фоні (блакитному та жовтому) у центрі щита знаходиться плакетка у формі щита з прямими боковими сторонами. На плакетці зображений млин з чотирма крилами – символ переробної промисловості, історично пов'язаний з образом міста Кустаная. Вище плакетки знаходиться ранішнє сонце. З обох боків плакетки – два беркути, які підтримують у кігтях стрічку із зазначенням року заснування міста. Нижче стрічки геральдичне зображення елементів виробництва легкої та хімічної промисловості (два типи шпυльок з ниткою). Нижню частину щита обрамляє стрічка блакитного кольору зі згорнутими кінцями та написом – Кустанай (російською та казахською мовами).

Джерело: <http://geraldika.ru/symbols/4945>

ПРОЕКТИ
село Івківці,
Черкаська область

На червоному тлі, що символізує политу кров'ю землю, розміщено золотого вітряного млина – символ достатку та добробуту. Зброя символізує козацькі традиції та нагадує про видатного земляка Максима Залізняка – невтомного борця за права і

вольності українського населення.

Джерело: <http://www.ivkivci.com.ua/>

с. Осикове

Герб села Осикове
Сонце – як символ
вогню

Став – як символ води

Поле – як символ землі

Осика – як символ дерева

Вітряк – як символ неба і неблаганного часу,

символ людської праці і безмежності життя.

Автор герба Рудик Л. Є.

Джерело: <http://osikovo.do.am>

ОСОБОВІ СИМОВЛИ
Володимир Георгійович
ВІТРЯК
(Кривий Ріг)

У синьому полі покладені в андріївський хрест золота козацька шабля вістрям вниз та стріла вістрям вправо догори, перед ними на вигнутій золотій основі стоїть облямований золотом синій вітряк із золотими сходами обабіч та облямованими золотом червоними крилами. Щит увінчує сталевий лицарський шолом, повернутий вправо, вкритий синім наметом, підбитим золотом. На шоломі – синьо-золотий бурелет.

Герб склав і виконав А. В. Дніпровський.

Джерело:

<http://uht.org.ua/ua/part/osobovi/article;378/>

Таким чином, герби, як носії важливої історичної інформації, вагоме місце в естетичній та історико-культурній спадщині суспільства і є цінним історичним джерелом. Геральдика являє собою своєрідне уособлення історичної пам'яті, за допомогою якої минуле перегукується з прийдешнім. Переконані, що тема зображення "млина" та його елементів на різних носіях (герби, прапори, хоругви, поштові марки, листівки тощо) є благодатною для науковців і чекає своїх дослідників.

1. Геральдика: зведений бібліографічний довідник-показчик / редкол.: М. Ф. Дмитрієнко (голова), В. Й. Бузало, М. Ф. Котляр [та ін.]. – К.: Ін-т іст. України НАН України, 1998. – Чис. 3. – 71 с.

2. Українське геральдичне товариство. – Режим доступу: <http://uht.org.ua/ua/about/>

3. Село Осикове. – Режим доступу: <http://osikovo.do.am/publ/1-1-0-98>. – Назва з екрану.

4. Івківці. – Режим доступу: <http://www.ivkivci.com.ua/>. – Назва з екрану.

5. Українська геральдика. – Режим доступу: <http://heraldry.com.ua/>. – Назва з екрану.

6. Геральдика. Ру. – Режим доступу: <http://geraldika.ru/>. – Назва з екрану.